

KOOLIMÄLESTUSI AASTATEL 1940 – 1947

Keeran oma eluratta enam kui kuus aastakümnet tagasi ja püüan pisut heietada selleaegseid õpinguteaastaid Kehtna koolis. Aasta number oli 1940 ja kuupäev 16. september, kui minust sai Kehtna algkooli esimese klassi õpilane. Püstitasin endale küsimuse, kas tahan kooli minna või ei? Vastan, tahtsin ja ei tahtnud ka. Kahju oli loobuda murede vabast lapsepõlvest ja minna äkki range režiimi alla tarkust omandama. Võibolla hirmutasid mind kuuldused rangest ja väga nõudlikust koolijuhatajast August Saukasest. Tundsin kurja Kustit juba enne kooli minekut. Mäletan, et ühe peo ajal Kehtna rahvamajas ta ei lasknud mind saali minna. Asi seisnes selles, et koolilapsed võisid pidudel eeskava vaadata küll, tantsu ajaks aga pidid koju kõmpima. Et kord oleks kontrolli all, oli August väga sageli saali ukse peal valvuriks. Aga mina polnud veel koolilaps. Isa võttis mind sageli pidudele kaasa, tal tuli pillimehena kohal olla tantsu aja lõpuni. Kuhu mina siis minema pidin? Aga kuri koolipapa mind saali ei lubanud. Kuidas asi lõpuks lahenes, seda ei mäleta.

16. septembri hommikul võttis ema mind käekõrvale ja sammud tuli seada koolimaja poole. Koolitee ei olnud mul pikk, umbes 500 meetrit. Koolimajas oli ees hulka minuealisi poisse-tüdrukuid. Tundsin ainult lähedal elavaid Eevit ja Pauli, kõik teised olid võõrad. Kokku oli meid paarikümne ümber. Peagi paluti vanematel lahkuda ja meid juhutati klassi, kus tulevane klassijuhataja Evi Kivima meiega edasi tegelema hakkas. Meid pandi paari ja igale paarile näidati kätte laud, mille taha tuleb kella helisemise järel istuma tulla. Edasi ma ei püüa ümber jutustada üldist kooli korda, vaid toon mõningaid näiteid selleaegsetest nõudmistest mida tänapäeva koolis ei kasutata.

Vanal eesti ajal, ka 1940-ndal punavõimu aastal, pidi esimene klass kooli minema vanematest klassidest kaks nädalat varem. Sellel ajal "treeniti" ema tiiva alt tulnud lapsi kooliõpilasteks, harjutati koolikorruga, õpetati kuidas tuleb käituda õpetajatega ja vanemate inimestega. Väga palju tegeles meiega koolijuhataja August Saukas isiklikult. Mul hakkasid varem kuuldud hirmujutud Augusti kohta kaduma. Tuli välja, et ta oskas õpilastele väga toredasti läheneda, vajadusel neid ka humoorikalt tõgada. Kuid järjekindlalt nõudlik oli küll. Üksipulgi treenis kõige elementaarsemaid asju, kuidas üks korralik koolilaps istuma ja astuma peab. Näide kooli tulekust. Kehtna kooli territooriumi piiras sel ajal pulkadest aed. Kooli õuele pääses kahest väravast. Ühel tunniajal saatis Saukas ühe poisi kooli värava taha, et näidaku kuidas tema kooli tuleb. Eks meie koolivend jättis õuevärava lahti. Vaene koolipoiss sai selle eest märkuse ja pidi lisakaristuseks mitu korda väravast sisse ja välja käima. See elav näide on mulle eluks ajaks mällu sööbinud, iseasi kas ma alati enda järel väravaid sulgen. Siis treeniti tervitamist, poistel mütsi kergitamist ja "kraapsu" tegemist, tüdrukutel "kniksu" tegemist, laua tagant püsti tõusmist ning palju, palju muid viisakuse reegleid. Klassi seinale oli üles riputatud omapärane "punktidetabel". See oli mõeldud korrarikumiste fikseerimiseks. Tabelisse olid pandud kõigi õpilaste nimed vertikaaltulbas ja kuupäevad horisontaalreas.

Korralikkumise puhul võis õpetaja korralikkujalt teatud arvu punkte maha võtta, kas 5 või 10 punkti, olenevalt "süüteost". Tüüpilised korralikkumised olid tunnis kõrvaliste asjadega tegelemine, vahetunni ajal klassis viibimine, rääkimata õpetajate korralduste mittetäitmisest. Kui oli juba suur arv "trahvipunkte" kogunenud, näiteks saja ümber, siis võeti midagi tõsisemat ette. Ei mäleta, kas oli selline meetod nõukogude korra sünnitis või kooli väljamõeldud. Igatahes hilisematel aastatel oli selline tabel kadunud.

Oktoobri alguses tulid kooli kõik õpilased. Koolimaja sumises nagu kevadine mesipuu. Ei olnud vanemad lapsed "kukupaid" sugugi, nagu meile oli kahe nädala jooksul räägitud. Koolis olid liitklassid, seega kokku kolm õppeklassi. Oli veel puhkeruum ja tööõpetuse klass. Puhkeruumi nimetati ka vabaks klassiks, kus võis vahetundide ajal ringmänge mängida. Ringmängud olid rohkem tüdrukute mängud, poistele meeldis selle asemel seina ääres trügimise võistlusi teha. Trügimise võistlus seisnes selles, et kaks poiste kampa hakkasid seina ääres vastamisi trügima. Võitja oli see kampa, kes suutis vastased pikali või nurka suruda. Õpetajatele see mäng eriti ei meeldinud, korrapidaja õpetaja ajas sageli poistekambad laiali, soovitades selle asemel minna koridori jalutama.

Kuidas olid lood õppetöoga? Teatavasti oli 1940. aasta eesti rahvale saatuslik aasta. 21. juunil kehtestati Eestis idanaabri, Nõukogude Liidu sõjaväe toel punavõim. 6. augustil liideti Eesti vägivaldselt Nõukogude Liiduga. Kõikjal hakati elu seadma "vennasrahvaste" eeskujul, ka koolitöös. Ei olnud enam võimalik alustada emakeele õppimist Käisi "Huvitaja" lugemikust, mis oli väga populaarne õpik. Üsna kiiresti ilmus kohale uus nõukogulik lugemik, mille eeslehtedel figureerisid seltsimeeste Lenini ja Stalini näopildid. Vist matemaatika õpik kõlbas endisest ajast. Ei tohtinud laulda toredaid eestiaegseid lastelaule, nende asemele tulid "Punalipp", "Julgesti vennad nüüd tööle" ja muud taolised. Kas oktoobris või novembris lahkus kauaaegne koolijuhataja August Saukas, kes edutati Tallinnas mingile kõrgemale ametikohale. Koolijuhataja kohusetäitjaks jäi viimase abikaasa Liisa Saukas, kes senini oli olnud kodune inimene. Vanal eesti ajal ei tohtinud ühest perekonnast kaks inimest riigi ametiasutuses koos töötada. Uueks õpetajaks tuli Bernhard Lang Harku noortevanglast. Lang oli väga kuri mees. Selle mehe käest sai nii mõnigi mehepoeg rinnust sakutada või viilupoogna matsu tunda. Kolmandaks õpetajaks jäi edasi Evi Kivima.

Noorte seas populaarsed noorkotkaste ja kodutütarde organisatsioonid olid loomulikult laiali saadetud, kuid õpilaste hulgas valitses eestiaegne vaimsus edasi. Õpetajad muidugi pidid enesepetteks kodanlikku korda maha tegema ja püüdma õpilasi nõukogulikus vaimus ümber kasvatada. Palju tegemist oli neil pioneeriorganisatsiooni loomisega, mis kuidagi ei tahtnud jalgu alla võtta. Siiski mõned punase kaltsu kandjad leiti. Esimene kooliaasta lõppes mais 1941. Järgmise kuu 22. kuupäeval algas sõda Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel.

Olin üheksa aastane. Sõjasuvest on üsnagi palju mälestusi mällu jäänud. Juuli lõpus ja augusti alguses püsis rindejoon üle kahe nädala Kehtnas. Kui mõisas olid vene sõdurid, siis paari kilomeetri kaugusel Rõue metsas tegutsesid sakslased. Suuri lahinguid ei olnud, üksikutel juhtudel oli kokkupõrkeid patrullide vahel, siis paugutati ka. Ühe korra pommitasid Vene lennukid Kalbu küla. Pärast selgus, et alla oli heidetud 18 pommi, mõned üsna koolimaja lähedale. Augusti keskel löödi venelased Rapla taha ja kuu lõpuks oli Tallinn vaba.

Kuidas siis uusi okupante vastu võeti? Rahva esmane reaktsioon sakslaste tuleku üle oli positiivne. Punavõim oli suutnud ühe aastaga palju kurja teha. Üle kümne tuhande eestlase küüditati Venemaale, inimesi arreteeriti või tapeti kohapeal,

tuhanded mehed mobiliseeriti punaarmeele. Kokku loeti kaasmaalaste kaotuseks üle kuuekümmet tuhande inimese. Rahvas uskus, et Eesti saab tagasi iseseisvuse. Kahjuks see lootus haihtus üsna pea. Jäime ikkagi kolmeks aastaks okupeeritud riigiks.

Kooliaasta 1941. aastal algas novembri kuus. Õpetajaskonnas olid muutused. Koolijuhataja kohustetäitja Liisa Saukas viidi üle Härgla kooli. Tema mehe, endise Kehtna koolijuhataja August Saukase, arreteerisid uued võimumedhed koostöö eest nõukogude võimuga. Ära oli läinud kuri õpetaja Bernhard Lang. Alles jäi Evi Kivima. Uueks koolijuhatajaks tuli Järvakandi koolist Otto Salm, minule kauge sugulane. Õpetaja koha sai ka uue koolijuhataja abikaasa Alma. Minu klassijuhatajaks tuli otse koolist nooruke tütarlaps Saara Rebane. Tema oli väga tore õpetaja. Kui klassis sumin väga suureks läks, pani parema käe esimese näpu suu peale ja vaatas pead vangutades üle klassi. Ja klass jäi vaikseks.

Saksa ajal püüti õpetamist jätkata eesti aja moodi. Okupatsiooni võimud selles osas ettekirjutusi ei teinud, ainult saksa korda ei tohtinud kiruda. Sõjaaeg hakkas kohe tunda andma. Uusi õpikuid ja vihikuid saadi napilt. Mäletan, et teatud õppeainete jaoks tuli vihikuid juhuslikest paberilehtedest ise kokku kōita. Õpikutena kasutati vanu eestiaegseid väljaandeid. Paljudel õpilastel oli raskusi riiete ja jalanõudega. Oli õpilasi, kes käisid koolis pasteldes, kevadel mõned isegi paljajalu.

1943. aastal Otto ja Alma Salm läksid Virumaale Haljala kooli lapsi õpetama. Haljala oli Alma kodukoht. Koolijuhatajaks tuli Eduard Merimaa, päritolult Mulgimaa mees. Koos Merimaaga asus õpetaja kohale tema naiseõde Aasa Vihvelin. Uus koolijuhataja oli mitmekülgsete võimetega mees, õpetas mitmeid aineid, oli musikaalne. Eriti on meelde jäänud Merimaa esitatud mulgimurdeline laul "Mu meelen kuldne kodukotus". Seda mängis ka viiulil.

1944. a. jaanuari lõpuks jõudis punaarmee Narva jõe taha. Sõjategevuses oli toimunud otsustav pööre sakslaste kahjuks. Koolielus tõmmati ka otsad koomale. Õppetöö lõpetati 25. märtsil, palju koolimaju läks sõjaväe kätte. Koolijuhataja Merimaa kuulus mobilisatsiooni alla, kuid tervislikel põhjustel teda sõjaväkke ei võetud. 1944. a. septembri lõpul olid Vene väed kohal. Koolitöö algas 1. novembril, muidugi jälle "nõukogulikel rööbastel". Koolijuhataja, vist juba direktori tiitlis, sai Eduard Merimaa. Õpetajana jäi edasi tööle Aasa Vihvelin. Kahju oli, et kauaaegne ja igati lugupeetud õpetaja Evi Kivima mingil põhjusel suunati tööle teise kooli. Kuid lastevanemate survele sai ta järgmisest õppeaastast Kehtna kooli tagasi. Aastatel 1944 – 1947 töötasid Kehtna koolis õpetajatena veel Hilda Sõmer, Olvi Altmäe, Lalli Liiva, lühikest aega ka Hermilde Tulp ja Kitsing. 1945. a. viidi sisse sõjaline algõpetus poistele. Algul andis sõjalise tunde Merimaa ise. 1946. a. sügisel tuli sõjalise ja kehalise kasvatusõpetajaks Bernhard Reino, elupõline kehtnalane ja suurest sõjast osavõtnud mees. Benno, nii kõik teda kutsuvad, oli omal alal tubli õpetaja. Ta jutustas huvitavaid episoode sõjaajast, tegi rividrilli ja õpetas loomulikult ka "vintovka" käsitlemist. Kooli oli toodud mitu vene päritoluga vintpüssi, millel olid padrunipesad läbipuuritud ja lukul lööknõel eemaldatud.

VI ja VII klassis oli õpikute ja vihikutega varustamine paranenud. Koolis hakati taas looma pioneerimalevat. Kahjuks vabatahtlikult sinna astujaid peaaegu ei olnud. Olin kuuendas klassis, kui ühe tunni alguses tormas sisse direktor Merimaa paber näpus ja nägu morn. Ta luges paberi pealt ette kümme nime ja teatas neile, et olete pioneerid. Tulevased "pioneerid" kamandati teise ruumi koondust pidama. Vaat niimoodi asutati pioneerimalevat. Õnneks mina nende "õnneseente" hulgas ei olnud. Pioneerijuhatajaks oli üks Kehtna Kodumajandustehnikumi õpilane. Sel ajal siiski pioneeritööle õiget hoogu sisse ei saadud.

1945. aastal alustas tööd VII klass, kuhu tulid õppima ka mitmed varematal aastatel kuuenda klassi lõpetanud noored. Nii, et sel ajal oli koolis 17 aastaseid "tädisid" ja "habemega" poisse küll ja küll. Kool hakkas kandma mittetäieliku keskkooli nime. 1945. a. sai hoo sisse sport. Koolis moodustati kehakultuurikollektiiv. Samal ajal asutati kohaliku spordilembelise noormehe Helmo Mahoni eestvedamisel valla spordiselts, mis alul kandis "Kalevi" nime, hiljem oli "Jõud". Suur osa koolinoori astus ka valla spordiseltsi, kus innukalt võeti osa poksi- ja maadlustreeningutest. Kehtna rahvamaja oli kohaks, kus omaeegse poksikuulsuse Artur Kuke juhendamisel treenisime. Paremad "poksipoisid" olid Lembit Ross, Martin Mahoni, Evald Pihlak ja Ülo Nurmsalu. Paremad spordipoisid võtsid osa maakondlikest ja vabariiklikest võistlustest. Talviti sai rahvamajas ka võrk- ja korvpalli mängida. Veel peeti võistkondlikke võistlusi males ja kabes. Agaralt löödi kaasa ka vabatahtliku tuletõrjeühingu tegevuses. Suvel käidi tuletõrje võistlustel, vajaduse korral ka tuld kustutamas.

Kuigi sel ajal huvitas sport noori inimesi rohkem kui tänapäeval, olid ka siis omad probleemid, eriti poistega. Sõjaajal, aastatel 1941 ja 1944, kui Kehtnas peatusid sõjaväeosad, jäi nende lahkudes maha igasugust sõjamoona. Poistele teadagi meeldib materjal, millest saab pauku teha. Oli meistrimehi, kes Tootsi kombel tegid "müristajaid". Ega nende tegemine keeruline polnudki. Tuli leida jupp toru, mille üks ots sulgeda, teha pära kuhu toru kinnitada. Toru küljele teha väike auk kust kaudu saab torusse pandud püssirohu süüdata. Toru esiotsa topitakse tropp või kuul. Ja siis võib süüdata tiku, mis omakorda süütab püssirohu ja käibki hirmus kärakas... 1941. a. sügisel võttis selline "müristaja" ühe koolivenna elu, mille pärast koolis oli hiljem palju pahandamist. 1944. a. sügisel jättis Kehtna mõisas asunud Saksa sõjaväeosa maha hulgaliselt padruneid ja granaate, Rõue sillalt alla sõitnud Vene tankist jäi maha kahurimürske, Kehtna vallamajas oli saadaval omakaitsest mahajäänud püsse. Nendest kohtadest varusid poisid paugutamise materjali. Õnneks õnnetusi rohkem ei olnud, kuigi poiste ohtlikud mängud keetsid mitu aastat pärast sõdagi. Sõjaajal ja järel oli täiesti tundmatu narkomaania, ka alkoholiga polnud probleeme.

Kätte jõudis aasta 1947. Olime jõudnud lõpuklassi. Kokku oli meid 24, neist 8 poissi. Miks poisse nii vähe oli? Peab tunnistama, eks poisid on olnud alati laisemad õppurid, kui tüdrukud. Sel ajal kehtis rangelt põhimõte: "Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea". Õppimise osas hinnaalandust ei tehtud, kui ei viitsinud õppida, jäid istuma, mõningal juhul ka järeleksamitele. Paljudel juhtudel jäi poistel põhikool lõpetamata. Siiski oli neil üks väljapääs ka. Tööjõureservide koolid pakkusid välja võimalusi minna sinna õppima viienda klassi lõpetamise järel. Mitmed koolivennad, kes ei tundnud üldhariduskoolis kindlana, läksidki tööstuskooli. Seal nad omandasid kahe aastaga treiali või lukksepa kutse koos seitsmeklassilise kooli lõputunnistusega. Paljudest said tublid oskustöölised omal erialal. Sellepärast jäigi lõpuklassis suhe vahekorras 1:2 tüdrukute kasuks, kuigi kooli minnes oli vahekord võrdne.

1947. a. mai lõpus oli aeg niikaugel, et tuli hakata sooritama lõpueksameid. Mitu eksamit teha tuli, seda päris täpselt ei mäleta. Põhiaineid oli kümme, eksameid võis olla viis või kuus. Eksamitel läbipõrujaid ei olnud, õppeedukuselt oli meie klass tubli. Kiitusega lõpetas neli klassikaaslast ja veel kuuetele paremale lõpetajale avaldati tunnustust. Paremad lõpetajad said mälestuseks raamatu. Mul on praegugi alles pehmes köites Bornhöhe "Tasuja". 14. juunil toimus lõpuaktus. Oli tavaline tööpäev, kogunesime keskpäeval ühte suuremasse klassiruumi, kuhu olid tulnud õpetajad ja mõned koolikaaslased noorematest klassidest, vanemate kutsumist ilmselt ei peetud vajalikuks. Direktor Merimaa pidas lühikese kõne, jagas välja lõputunnistused ning

soovis kõigile head edu edaspidises elus. Aktus kestis umbes tund aega, pärast ei olnud mingit tantsu ega kohvilauda. Eks oli veel raske sõjajärgne aeg.

Juuni lõpus toimus Tallinnas XII üldlaulupidu. Kehtna õpilaskoor võttis sellest osa. Õpetaja Kivima treenis meid eelnevalt tublisti, et koor laulupeost osa võtta saaks. Laulupidu jättis mulle eluks ajaks väga tore elamuse.

Ees oli suvepuhkus. Sügisel läksid mitmed klassikaaslased edasi õppima, kas keskkooli või tehnikumi. Kooli lõpetamise järel hakkas meie omavaheline side hõrenema. Alles 1997. a. suvel tulime pärast poolesajandi möödumist esmakordselt kokku minu suvekodus. Kokkusaamine nii pikaaja järel kujunes väga liigutavaks. Käisime ühiselt vana koolimaja vaatamas. Juhtus olema see päev, millal seal avati Kehtna valla hooldekodu. Seekord oli meid koos 11 20-nest. Neli klassikaaslast on vahepeal manala teele läinud. Otsustasime hakata tihemini koos käima, sest vahepealsest elust on igal ühel palju jutustada. 2002. a. seisuga oleme koos käinud neli korda.

On heameel tõdeda, et kõik mu endised klassikaaslased on olnud tublid, on vapralt üleelanud kõik keerulised ajad. Oleme ammugi kõik pensionieas, kuid mõned veel töötavad. Paljud meist on mitmekordsed vanaemad või –isad, olles toeks oma lastelastele.

On soov, et tänastest ning tulevastest Kehtna kooli lõpetajatest tuleksid sama väärikad inimesed, kui vilistlased, kes õppisid rasketel ja keerulistel aegadel.

Heino Salm
Kehtna kooli 1947. a. lõpetanu